УДК 58.502.75

ОСОБЛИВОСТІ КАЛЕНДАРЯ ПРИРОДИ ПРИРОДНОГО ЗАПОВІДНИКА «МЕДОБОРИ» (2020-2025 рр.)

Козира Л. Я.

Природний заповідник «Медобори», смт. Гримайлів
E-mail: lesiakozyra@gmail.com

Фенологічні спостереження на території природного заповідника «Медобори» проводяться з часу його створення і служать матеріалом для написання «Літопису природи». Вони ведуться відповідно до вимог методичного посібника Андрієнко Т. Л. [4]. Під фенологічним розвитком рослин розуміють закономірне чергування і щорічне повторення тих самих феноциклів (вегетації, появи листя, цвітіння, дозрівання плодів, жовтіння та опадання листя). Терміни їх початку і тривалості знаходяться під постійним впливом кліматичних умов.

Для проведення фенологічних спостережень було закладено 2 фенологічних маршрути (ФМ-1 і ФМ-3) відповідно, в степових ценозах г. Гострої та лісових – Краснянського природоохоронного науково – дослідного відділення (ПНДВ), через Товтрове пасмо. Об'єктами досліджень є, перш за все, широкоареальні, масові види, а також найбільш поширені рідкісні, що зростають компактно, та занесені до Червоної книги України. Загалом у заповіднику ведуться спостереження за 30 видами лісу та 16 – степу, для яких фіксуються більшість фенофаз. Для 48 лісових видів та 112 – степових реєструється тільки цвітіння. [1, 2]

Щорічно, за результатами фенологічних досліджень формується Календар природи [3].

За час багаторічних спостережень встановлено, що, ще до початку весни (середні багаторічні дані – 26.02) починає вегетувати підсніжник білосніжний (14.02), який часто, в окремі роки, ще й зацвітає, та починає цвісти ліщина звичайна (02.03).

Масове цвітіння підсніжника білосніжного, початок цвітіння проліски дволистої, печіночниці звичайної, шафрану Гейфеля (20.03), медунки темної (26.03), рясту ущільненого

(29.03), анемони дібровної (30.03) зубниці залозистої (05.04), а також приліт шпаків, жайворонків та лелек характеризують початок весни у біоценозах заповідника.

На степових схилах весняне цвітіння розпочинається дещо пізніше. Першими зацвітають сон великий (25.03), шиверекія подільська (27.03) первоцвіт весняний (29.03) та горицвіт весняний (03.04). Дещо пізніше – авринія скельна (11.04).

Середина весни визначається масовим цвітінням всіх ефемероїдів у лісі, а також зеленінням та початком цвітіння граба звичайного (17.04, 23.04), зеленінням клена гостролистого (20.04), бука лісового (26.04), початком цвітіння скополії карніолійської (15.04), зубниці бульбистої (21.04), лунарії оживаючої (24.04), цибулі ведмежої (28.04), конвалії травневої (01.05), підмаренника запашного (05.05), суниць лісових (06.05) та першим «куванням» зозулі (23.04). На степових схилах товтр масово квітують первоцвіт весняний (12.04), горицвіт весняний (15.04), починають цвісти зіновать руська, терен (19.04), волошка Маршалла (27.04).

Закінчується весна у лісі відмиранням ефемероїдів, початком цвітіння зозулиних черевичок справжніх (13.05), та масовим цвітінням зеленчука жовтого, глухої кропиви пурпурової, підмаренника запашного (14.05), зірочника ланцетовидного, а також появою вивільги (08.05). На степових схилах закінчення весни символізує початок цвітіння ясенцю білого (13.05), масове цвітіння змієголовника австрійського (15.05), юринеї вапнякової (16.05), анемони лісової, глоду (17.05), ломиносу цілолистого (18.05).

Прихід літа (середні багаторічні дані – 19.05) характеризується кінцем цвітіння цибулі ведмежої (19.05), конвалії травневої (20.05), початком цвітіння шипшини собачої (26.05). В перші літні дні дозрівають плоди суниць лісових. Тоді ж спостерігається масове квітування ковили пірчастої, ломиносу цілолистого (03.06), починає відцвітати ясенець білий (10.06), а також починають цвісти шавлії зарослева та поникла, підмаренники справжній та застарілий, чебрець Маршалла.

У розпал літа цвітіння у лісі майже припиняється. Ще квітують суниці лісові (10.06), лілія лісова (12.06), масово цвіте липа серцелиста. Середина літа діагностується масовим цвітінням

степових видів: віхалки гіллястої (09.07), чебреців, ковили волосистої, лемботропісу чорніючого, парила звичайного, підмаренників білого та справжнього, льону жовтого, цибулі подільської та гірської. Закінчується літо достиганням плодів у шипшини (04.09), ліщини звичайної (09.09) та глоду (10.09), а також початком опадання листя граба звичайного (12.09), яке часто починає жовтіти ще у середині серпня.

З настанням осені (середні багаторічні дані – 15.09) на степових ділянках ще квітують окремі види – скабіоза блідо-жовта, головачка уральська, цикорій дикий. У лісі починає жовтіти листя клена гостролистого (15.09), ліщини звичайної (17.09). Середина осені визначається різним ступенем пожовтіння та опадання листя дерев і чагарників – граба звичайного, клена гостролистого, ясена звичайного, шипшини собачої, глоду та терену колючого.

Кінець осені (середні багаторічні дані – 26.11) характеризує повне опадання листя у дерев та кущів, також припиняється вегетація у всіх видів рослин.

За час багаторічних спостережень встановлено, що через ранній початок весняних сезонів 2023, 2024, 2025 років, а особливо – теплі останні декади січня та перші декади лютого, дещо змістилися строки вегетації та цвітіння ранньовесняних видів рослин, особливо лісових. Так, у 2023 році підсніжник білосніжний почав цвісти на місяць раніше 01.02, при середніх багаторічних (02.03). У 2024 році при найранішому початку весни – 01.02, почали вегетувати: проліска дволиста 22.02 (10.03), яка і найшвидше зацвіла 22.02 (20.03), та цибуля ведмежа 26.02 (16.03). Доволі раннім був початок цвітіння у скополії карніолійської 28.03 (15.04), лунарії оживаючої 15.04 (24.04), шафрану Гейфеля 28.02 (20.03), який майже на місяць швидше відцвів 11.03 (08.04). На степових схилах на багато раніше почали вегетувати: змієголовник австрійський 25.02 (02.04), первоцвіт весняний 20.02 (14.03), ясенець білий 17.03 (11.04). Досить пізно, у 2023, 2024 рр, у лісових масивах та на степових схилах почало жовтіти та опадати листя дерев та кущів: дуба звичайного, ясена звичайного, шипшини собачої. Цьому сприяли досить високі температурні показники осінніх періодів та достатня кількість опадів, .

Пізнім був початок весняного сезону 2021 року. Це негативно вплинуло на вегетацію та цвітіння ранньовесняних видів рослин. Так, найпізніше за всі роки спостережень почали цвісти первоцвіт весняний 10.04 при середніх багаторічних 29.03, цибуля ведмежа 14.05 (28.04), змієголовник австрійський 18.05 (06.05), конвалія травнева 20.05 (09.05). Період їхнього квітування був недовготривалим та закінчився у терміни близькі до багаторічних.

Інколи, в окремі роки, завдяки сприятливим погодним умовам, спостерігалося повторне цвітіння як лісових, так і степових видів рослин. Так, у 2022, 2023 роках повторно цвіли фіалка лісова та глуха кропива пурпурова у лісових масивах Краснянського та Городницького ПНДВ. На степових схилах г. Гостра, у кінці жовтня на початку листопада – перстач пісковий (2022, 2024), волошка Маршалла (2022), авринія скельна (2025) та зіновать руська (2024, 2025).

Список літератури

1. Дзяба С. Є. Календар природи заповідника «Медобори». Роль природно-заповідних територій Західного Поділля та Юри Ойцовської у збереженні біологічного та ландшафтного різноманіття. Збірник наукових праць українсько-польської наукової конференції. Гримайлів-Тернопіль: Лілея, 2003. С. 259-266.
2. Козира Л. Я. Особливості календаря природи природного заповідника «Медобори» (1990-2010 рр.). Матеріали ІІ міжнародної науково-практичної конференції «Подільські читання». Географія. Біологія. Екологія. Охорона природи (Тернопіль, 23-24 травня 2013 р.). – Тернопіль, 2013. С. 158-160.
3. Літопис природи. Природний заповідник «Медобори». Гримайлів, 2025. Книга 33, Розділ 9. Підсумки досліджень за програмою Літопис природи за 2020-2025 рр. Календар природи. с.738-748.
4. Програма Літопису природи для заповідників та національних парків: методичний посібник / [Андрієнко Т. Л. Попович С. Ю. Парчук Г. В. та ін.]; за ред. проф. Т. Андрієнко. Київ: Академперіодика; 2002. 103с.